

Σύντομος σχολιασμός της εισήγησης του Γ. Φουρτούνη «Δομή, αστάθμητο και βία στην έννοια του τρόπου παραγωγής»

Χρήστος Βαλλιάνος evallianos@eas.gr

Η εισήγηση του ΓΦ και μόνο για το ότι προσεγγίζει μια θεμελιώδη έννοια της μαρξ. θεωρίας για την οποία για την οποία θα έλεγε κανείς ότι έχουν λεχθεί περίπου τα πάντα, από μια νέα και πρωτότυπη οπτική, είναι ενδιαφέρουσα. Και γίνεται περισσότερο ενδιαφέρουσα καθώς, ανατρέχοντας και αξιοποιώντας το φιλοσοφικό στοχασμό του ύστερου Αλτουσσέρ σχετικά με τον υλισμό της αστάθμητης συνάντησης, καταλήγει άλλοτε να επιβεβαιώσει ορισμένες θέσεις που έχουν κατοχυρωθεί ως ακρογωνιαίοι λίθοι της μθ, τουλάχιστον στην αλτουσεριανή της εκδοχή, φωτίζοντάς τις από μια διαφορετική οπτική γωνία, και άλλοτε να προτείνει κάποιες άλλες θέσεις σε μια πιο αιρετική κατεύθυνση.

Βρίσκω πχ ιδιαίτερα ενδιαφέρον το ότι από την παρακαμπτήριο του υλισμού της αστάθμητης συνάντησης καταλήγει κανείς στην αναδιατύπωση - επιβεβαίωση της θέσης σύμφωνα με την οποία οι παραγωγικές σχέσεις που συναντάμε στο εσωτερικό του κτπ δεν είναι σχέσεις μεταξύ οικονομικών μεγεθών, δεν ορίζονται αποκλειστικά στην οικονομική βαθμίδα του κτπ αλλά εμπλέκουν το σύνολο των βαθμίδων της κοινωνικής δομής (οικονομική, πολιτική, ιδεολογική) και για την κατανόησή τους θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας το βαθιά συγκρουσιακό τους χαρακτήρα. Πράγματι, ο μισθωτός εργάτης δεν προσέρχεται στην αγορά εργασίας ως αντικείμενο – εμπόρευμα (εργασιακή δύναμη) αλλά ως υποκείμενο - κάτοχος αυτού του εμπορεύματος το οποίο ανταλλάσσει στην αγορά εργασίας υπό συνθήκες οι οποίες διασφαλίζουν την ανάπτυξη μιας σχέσης εκμετάλλευσης. Η σχέση εκμετάλλευσης με την ιδιοποίηση της υπεραξίας είναι συστατικό στοιχείο της παραγωγικής σχέσης του κεφαλαίου και αποτελεί το έδαφος στο οποίο αναπτύσσονται οι συγκρούσεις που συνοδεύουν ιστορικά τους σχηματισμούς όπου κυριαρχεί ο κτπ, είτε από τη μεριά της εργασίας (συνδικαλιστικοί αγώνες, αλλά και άτυπες, ακόμα και μη συνειδητές ή και ελάχιστα «πολιτικές» αντιστάσεις, πχ «λουφρα») είτε, και κυρίως, από τη μεριά του κεφαλαίου, το οποίο έχει τον έλεγχο και την ευθύνη της οργάνωσης της όλης παραγωγικής διαδικασίας που γίνεται με πρωταρχικό στόχο τη μεγιστοποίηση της οικειοποιούμενης υπεραξίας, στόχο που περιλαμβάνει την καθυπόταξη της *δεδομένης* ατομικής ή συλλογικής, συνειδητής ή όχι αντίστασης της εργασίας στην εκμετάλλευσή της. Η παραγωγική διαδικασία δεν οργανώνεται στον ιδανικό κόσμο των επιτευγμάτων της επιστήμης και της τεχνικής αλλά οργανώνεται έτσι ώστε να εξυπηρετήσει με τον καλύτερο τρόπο τους στόχους αυτούς, γι' αυτό και η ταξική πάλη κατ' αρχήν η ταξική πάλη του κεφαλαίου και εν συνεχεία (με την έννοια της ανισότητας, και όχι βέβαια με τη χρονική έννοια του όρου) ως άμυνα η ταξική πάλη του μισθωτού εργάτη βρίσκεται στον πυρήνα των παραγωγικών σχέσεων του κτπ.

Μια δεύτερη σειρά οριοθετήσεων που κατορθώνει να θεμελιώσει ο ΓΦ με την προσφυγή στις κατηγορίες του υλισμού της αστάθμητης συνάντησης αναφέρεται στον εξελικτισμό (και από μια άποψη σε μια ορισμένη τελεολογία) που χαρακτηρίζει ορισμένες διατυπώσεις του έργου του Μαρξ (ιδίως αυτές που είναι επηρεασμένες από τις ιδέες του

Ένγκελς) και πολύ περισσότερο των θεωρητικών του σοβιετικού μαρξισμού. Με την αντίληψη της ανάδυσης του κτπ ως αστάθμητης (μη προβλέψιμης ως προς το χρόνο, τον τρόπο και το αποτέλεσμα) συνάντησης των στοιχείων εκείνων που ενδέχεται να εμφανιστούν στον προϋπάρχοντα τρόπο παραγωγής (ο άνθρωπος των σκούδων και ο χωρίς γη και μέσα εργασίας προλετάριος) πράγματι ξεκόβουμε από την αντίληψη της ιστορίας ως διαδοχής διακριτών τρόπων παραγωγής, όπου τα στοιχεία που θα συγκροτήσουν τη δομή του ενός αναδύονται κατά τρόπο ιστορικά αναπόδραστο μέσα από τους κόλπους του προηγούμενου.

Στο σημείο όμως αυτό θα ήθελα να κάνω κάποιες παρατηρήσεις που πιστεύω ότι θα πρέπει να λάβει κανείς υπ' όψη του στο θεωρητικό σχήμα της ανάπτυξης του κ τρόπου παραγωγής ως αστάθμητης συνάντησης (και δεσίματος) των στοιχείων μιας μελλοντικής δομής, χωρίς αυτές οι παρατηρήσεις να υπαινίσσονται ότι το σχήμα αυτό δεν είναι πρόσφορο για την προσέγγιση των ιστορικών μορφών της ανάπτυξης του κτπ.

Η πρώτη (μεθοδολογική) παρατήρησή μου, την οποία ο ΓΦ πιστεύω ότι συμμαρξίζεται χωρίς όμως να την ακολουθεί με συνέπεια, είναι ότι η μετάβαση από ένα προκαπιταλιστικό (ποιον;) στον κτπ, ως αντικείμενο έρευνας, δεν (πρέπει να) τίθεται στο επίπεδο του εν γένει (αφηρημένου) καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής αλλά μόνο στο επίπεδο του συγκεκριμένου, ιστορικά δεδομένου κοινωνικού σχηματισμού, όπου οι προκαπιταλιστικές κοινωνικές δομές διαβρώνονται (στο βαθμό που διαβρώνονται) από τις αναδύμενες καπιταλιστικές και στη συνέχεια επιβιώνουν (στο βαθμό που επιβιώνουν) δίπλα σ' αυτές υπό την κυριαρχία τους, με ένα μοναδικό κάθε φορά τρόπο που δεν υπακούει σε κανένα γενικής ισχύος θεωρητικό σχήμα.

Η δεύτερη παρατήρηση αφορά την ίδια την κριτική του ιστορικού εξελικτισμού στην οποία θέλει να συμβάλει και η εισήγηση του ΓΦ. Πιστεύω λοιπόν ότι η κριτική αυτή θα μένει πάντα ημιτελής αν δεν ανατρέξουμε στις έννοιες των άλλων προκαπιταλιστικών τρόπων παραγωγής που επεξεργάστηκε ο ίδιος ο Μαρξ: της φεουδαρχίας, και (κυρίως) του ασιατικού τρόπου παραγωγής, η ιστορική ιδιαιτερότητα του οποίου διαφεύγει κάθε ισχυρισμό περί προδιαγεγραμμένης διαδοχής τρόπων παραγωγής που αποφασίζεται από την «ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», σε σημείο που ανάγκασε τους θεωρητικούς του σοβιετικού μαρξισμού να αποκηρύξουν το απ ως αντιεπιστημονική και αντιμαρξιστική έννοια.

Αυτό που έχει σημασία να τονιστεί εδώ είναι ότι η ανάπτυξη «θυλάκων καπιταλιστικών σχέσεων» στο εσωτερικό των σχηματισμών που κυριαρχούνταν από τη φεουδαρχία ιστορικά προσέλαβε διαφορετικές μορφές σε σχέση με τους αντίστοιχους θύλακες που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό των κοινωνιών που κυριαρχούνταν από τον ασιατικό τρόπο παραγωγής. Δεν είχαμε δηλ. πάντα τα ίδια «συγκροτητικά στοιχεία» της νέας δομής. Και, το σπουδαιότερο, αν ανατρέξουμε στις απαρχές της εμφάνισης των κοινωνικών σχέσεων που χαρακτηρίζουν την κυριαρχία του κεφαλαίου, θα πρέπει να πάμε πολύ πιο πίσω από την εποχή της συνάντησης του κατόχου ενός παραγωγικού κεφαλαίου (μιας οικιακής βιοτεχνίας) και του απαλλαγμένου από κάθε μέσο εργασίας προλετάριου και να φτάσουμε στην εποχή της κυριαρχίας του εμπορικού και τοκογλυφικού κεφαλαίου που με φορέα τον προαγοραστή ή τον τραπεζίτη είχε κατορθώσει να υπαγάγει τη μισθωτή εργασία στις προτεραιότητες του κεφαλαίου παρ'

όλον ότι δεν είχε απελευθερώσει ακόμα τον χειροτέχνη-εργάτη ή τον αγρότη από τα δεσμά των μέσων εργασίας που παρέμεναν ακόμα στην κατοχή του (είναι γνωστό ότι ο Μαρξ αλλά και ο Λένιν περιέγραψαν την εποχή της κυριαρχίας του προαγοραστή και του τραπεζίτη με τον όρο πρώιμος ή προβιομηχανικός καπιταλισμός, αποδίδοντας πολύ μεγαλύτερη σημασία στο γεγονός της έμμεσης υπαγωγής του χειροτέχνη εργάτη στο κεφάλαιο από το ότι αυτός τυπικά εξακολουθούσε να είναι κάτοχος του εργαστηρίου του και όχι εξαρτημένος από μια μισθωτή σχέση εργασίας).

Αν τώρα αναζητήσουμε τις συνθήκες εκείνες που ευνόησαν την εμφάνιση του προαγοραστή εμπόρου ή του τραπεζίτη τοκογλύφου, αναλύοντας τα ιστορικά δεδομένα ενός συγκεκριμένου σχηματισμού θα βρεθούμε μπροστά σε φαινόμενα όπως ο προοδευτικός εκχρηματισμός της αγοράς, η έκλειψη του αυτοκαταναλωτικού χαρακτήρα της βασικής οικονομικής μονάδας (οικογένεια, κοινότητα), η διεύρυνση των ανισοτήτων μεταξύ των παραγωγών που ευνοεί την έμμεση ή και άμεση υπαγωγή των ασθενέστερων στους ισχυρότερους, κλπ.

Θα σταθώ σε ένα τελευταίο σημείο περιφερειακό ως προς τη βασική προβληματική που αναπτύσσει ο ΓΦ, αλλά που μου φαίνεται ενδιαφέρον. Με τα λόγια του ΓΦ, και σαν συμπέρασμα της ανάλυσής του, «πολιτικές μορφές όπως το κράτος (...) δεν ήταν εκ γενετής και εκ κατασκευής καπιταλιστικά, αλλά μετασχηματίστηκαν σε καπιταλιστικά στοιχεία (αστικό κράτος) υπό τη συγκροτική επίδραση της δομής». Δεν ξέρω ποια ιστορικά δεδομένα που τεκμηριώνουν αυτή τη θέση έχει υπ' όψη του ο ΓΦ. Είναι όμως γνωστό ότι σε κάποιες περιπτώσεις, όπως πχ με την αγροτική μεταρρύθμιση που προώθησε το ρωσικό κράτος το 1860, ακόμα και όταν η πολιτική εξουσία δεν βρισκόταν στα χέρια αστικών πολιτικών δυνάμεων, οι θεσμικές παρεμβάσεις του κράτους κινήθηκαν στην κατεύθυνση της επιτάχυνσης της κυριαρχίας των καπιταλιστικών μορφών οικονομίας, προφανώς γιατί τις υπαγόρευε η ίδια η κοινωνική δυναμική. Αντίθετα, σε περιπτώσεις όπου απουσίαζε αυτή η κοινωνική δυναμική, η από τα πάνω προώθηση της δημιουργίας καπιταλιστικών μορφών έπεσε στο κενό.

Κλείνοντας, θέλω να σημειώσω και πάλι ότι οι παρατηρήσεις αυτές δεν οδηγούν σε μια συγκεκριμένη άποψη σχετικά με το εγχείρημα του ΓΦ να φωτίσει την προβληματική του τρόπου παραγωγής υπό το πρίσμα των φιλοσοφικών κατηγοριών του υλισμού της αστάθμητης συνάντησης. Πιστεύω όμως ότι δείχνουν μια κατεύθυνση. Της ανάγκης μιας πιο συστηματικής γείωσης (και ανατροφοδότησης) των γενικών προτάσεων που μπορεί να προκύπτουν από την υλιστική προσέγγιση του αστάθμητου στα δεδομένα της συγκεκριμένης ιστορικής ανάλυσης.